

SANATSAL BİR DİŞAVURUM FORMU OLARAK ARGO KAVRAMININ HALKBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Özkul ÇOBANOĞLU*

Bu çalışmanın konusunu dilbilimsel terim anlamıyla “Kullanılan ortak dil-den ayrı olarak, belirli toplulukların, sesbilgisi, yapıbilgisi, sözdizimi, ve anlam bakımından özellikler gösteren dili veya sözcük dağarcığı” (Hatipoğlu 1972: 15) şeklinde tanımlanan “argo”¹ kavramı ve bunun sanatsal bir dışavurum formu olarak Halkbilimsel düşünce doğrultusunda geliştirilen paradigmalara göre çözümlemesi oluşturmaktadır. Bu tanıma göre argo, dilin okullarda standart olarak öğretilen yazı dili ile büyük ölçüde buna dayalı resmî (formal) veya resmîyet içeren ilişkileri mümkün kılan günlük konuşma dilinin dışında kalan bir dil kullanımı ve bunun kalıplaşmış dışavurum formlarıyla varyantlarından oluşmaktadır.² Buna karşılık, argo sözcüğünün Türk kültüründeki kullanımının kapsamı neredeyse kelimeyi aldığımız Fransız dilindeki karşılıklarından sadece birine, “külhanbey konuşması”na denk gelecek şekilde gittikçe daraltıldığı görülmektedir.

Oysa, yukarıda tanımlı verilen terimin ifade ettiği “argo” kavramının kapsadığı kültürel gerçeklik alanı tıpkı diğer kültürler gibi Türk kültüründe de son derece geniş bir çeşitliliğe sahip olgulara tekabül etmektedir. Bunlara işaret etmeden önce, argo kavramının da içinde yer aldığı ve halkbilimi kadrosunun son derece önemli bir maddesini veya bilgi ve araştırma alanını oluşturan, “halk dili” (folk speech) üzerinde durmanız konuyu daha anlaşılır kılacaktır.

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü Türk Halkbilimi Programı öğretim üyesi, Ankara

¹ Argo sözcüğünün kökeni ve diğer batı dillerindeki karşılıkları, “Fr. Argot; İng. Slang; Alm. Argot, Gaunersprache, Rotwelsch” şeklindedir. Argo sözcüğünün etimolojisi hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Devellioğlu 1955).

² Dilin işlevlerine göre sınıflandırılmasına dair daha fazla bilgi için bkz. (Devellioğlu 1955).

Kısaca, standart konuşma ve işlenmiş edebi veya yazı diline uymayan olarak tanımlanabilen (Borland 1990: 37) halk dili, günümüzde geçerli olan “en az iki kişiden oluşan ve aralarında en az bir bir müşterek faktör” (Dundes 1977) bulunan şeklindeki halk tanımına binaen “küçük grup veya topluluklarda artistik yahut sanatsal iletişim” (Ben-Amos 1971) olarak tarif edilen halkbilimi anlayışı doğrultusunda, dilin, yüz yüze iletişim durumlarında icra, stil ve muhtevası ile öğrenilen ve icra edilen, bir görünüşü veya vechesidir. Muhtemelen çok daha eski dönemlerden itibaren başlamakla birlikte, işevuruk (operational) bir başlangıç tarihi olarak, sözün, yazı yazma teknolojisiyle nesneleşmesi veya öznesinden ayrılmasıyla birlikte (Ong 1995) sözlü kültürün varlık alanında ortaya çıkan değişmelere paralel olarak somutlaştığı söylenebilecek olan “yüksek” ve “elit” olarak nitelendirilen ile bunun zıttı olarak düşünülen “halk” kültürü tabakalaşması³ veya ikiliği pek çok sosyo-kültürel fenomen gibi “halk dili” olgusunun da kaynağını oluşturmaktadır.

Bilindiği gibi, halk dili ile işlenmiş standart yazı ve konuşma dili arasında sadece kelime hazinesine bağlı değil gramer, terim, ses düzeni ve form olarak farklılıklar mevcuttur. Halk dilinin sahip olduğu, işlenmiş veya edebi dili kullananların hoş karşılamadığı, gramer yapıları, terimler, ses düzenleri ve formlar yüzyıllarca, okumuşlar tarafından bayağılık, cahillik ve standart olmayan dil olarak aşağılanmış (Richmond 1972) ve buna dayalı dışavurum formları veya sözlü edebiyat ürünleri bizim tarihimize olduğu gibi pek çok milletin tarihinde de okumuşlarca neredeyse yok sayılmış veya yok olması temennisiyle kendisine karşı tavrı alınmıştır.

Ancak Batı düşünce geleneğinde, halk kültürüne Rönesans, Reformlar ve coğrafi keşifler sonrası başlayan ilginin neticesi olarak halkbiliminin bağımsız bir bilim dalı olarak 19. yüzyıl başlarında ortaya çıkmasıyla söz konusu ihmalin önüne geçilmesi sürecinin başladığı bilinmektedir⁴. Bu bağlamda Folkloristik çalışmalarının bir anlamda çalıştığı konuların listesi demek olan halkbilimi kadrosunun bir maddesini oluşturan halk dili araştırma alanı kendi içinde “ağız ve lehçeler”in (dialect) yanı sıra, “belirli bir meslek grubuna veya sosyal gruba ait hususi terminoloji ve konuşma biçimi”⁵ olarak “jargon” (Jargon)⁶ ve “recister”

³ Elit kültürü ile popüler kültürün mukayesesi konusunda daha fazla bilgi için bkz. (Gans 1974).

⁴ Bu süreç ile ilgili olarak daha fazla bilgi için bkz. (Çobanoğlu 1999).

⁵ Bu konuda gelenekleşmiş taksi, tır, kamyon şoförlerinin konuşma biçimi ve son zamanlarda ortaya çıkan ve gittikçe yaygınlaşan bilgisayar esnafının “sidi rom”lu “harddisk”li, “mega” ve “ciga bayt”lı konuşma biçimleri örnek olarak verilebilir.

⁶ Jargon kelimesinin etimolojisi hakkında bkz. (Devellioğlu 1955).

(recistır), “tabu kelimeler ve küfürler” (taboo words), “gizli dil” (secret language), “ritüel dili” (ritual language), “oyun dili” (play language) ve jargon-dan daha geniş bir kullanım alanına sahip olarak ondan ayrılan, argo (slang) gibi alt araştırma alanlarına ayrılarak (Borland 1990) ele alınmaktadır.

Öte yandan, Amerikan halkbilimci Roger Abrahams (1970; 1983) bu tür-leri de, içeren bir tasnifi, “oyunluk türler” (play genres) olarak nitelendirdiği şaka, espri, nükte, anektot, ve bilmecelerin yanı sıra hacim itibariyle küçük, aşağı yukarı sabit denebilecek kadar kalıplaşmış günlük konuşmada kullanılan geleneksel formları “konuşmalık türler” (conversational genres) olarak ayırarak yapmıştır. (Borland 1990: 40). Bu konuşmalık türler çoğunlukla bir kelime veya söylemin sunumuna (discourse) eklenen bir cümlecikten oluşmaktadırlar. Bu şekliyle argo çoğunlukla sözcük veya deyim hacminde yaygın konuşmalık tür-lerden oluşmaktadır. Dahası, diğer deyimler gibi argo deyimler de, gramer ile kelime hazinesi arasındaki sınır çizgisinde her dilde mevcut olan (Richmond 1972) ifadeler grubu içinde yer almaktadırlar. Argo deyimler olarak adlandırıla-bilen bu ifadeler veya ifade edişler doğrudan onu yaratan ve kullanan zihniyetin eseridir.

Bilindiği gibi, zihniyet veya dünya görüşü, “dünyaya ve dünya ilişkilerine içten dışa doğru bir tavır alış”tır. Bu hükmü, Sabri Ülgener’den (1983: 19-21) hareketle, biraz daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse, “Herhangi bir fiil ve davranış içten dışa doğru dayalı olduğu motif ve değer hükümleri ile ‘anla-şılabilir’ bir mana muhtevası taşıdığı kadar” ilgi çekicidir ve iç örgüyü oluşturan bu muhtevaya ‘zihniyet’ denilir. Bunun için de söz konusu bütün motif ve değerler toplamının tabanda gerçek bir yapıya yani somut bir davranış temeline dayalı olması şarttır. Bu da yaşama tarzının, kendini bir takım normlarla açıkla-yışı demektir ki, bu haliyle zihniyet, tavır ve davranışımızın dışavurumunu oluşturduğu oluşun özünde, yapısında olan bir şey olarak belirginleşmekte, fiil ve hareketimizin iç ve öz malı oluşu nedeniyle, onların dokusu dışında değil içinde yer almaktadır.

O halde, toplumun geleneksel ve anonim “zihniyet”inin yahut “dünya götü-şünün” oluşması ve pekiştirilmesine yönelik bildirişim olaylarının konu edildiği (İzbul 1982: 148) bağımsız bir sosyal bilim sahası olan halkbilimi veya folklo-run sosyal grup kimliğinden kaynaklanan ve gruba has anonim zihniyeti yansıtan sanatsal bir ifade biçimi olarak “argo” kavramına özel bir önem vermesinin nedenleri son derece açıktır.

Bu bağlamda, halkbilimsel düşünce açısından, argo mesleki veya sosyal bir grup müşteregine bağlı olarak ortaya çıkan konuşmalık bir halkbilimi türü-dür. Bir başka ifadeyle, argo, söz konusu “konuşma grup”larının (speech

community) özel kelime hazinelerinden ortaya çıkar ve gruba has olarak kaldığı müddetçe “jargon” olarak adlandırılır.⁷ Ancak, o, belli bir grubun malı olmaktan çıkıp genel sirkülasyona geçtiği zamansa “jargon” olarak değil “argo” olarak adlandırılır. Bu tanım ve sınıflandırma doğrultusunda, hemen her meslek grubunun, sosyal tabakanın veya ortak bir müşterek faktöre dayalı sosyal grubun kendine has bir jargona sahip olduğu ve yine bunların şu veya bu ölçüde argoyu beslediği söylenebilir. Dahası, bugünün argosu yarının standart diline dahil olabilir⁸ veya kulağa aptalca ve suni geldiği için yahut başka nedenlerle kullanımdan çıkabilir. Bazı argo kelimelerse ne itibar kazanarak ne de tamamen yok olarak zayıf bir şekilde varlıklarını koruyabilirler.

Argonun sanatsal bir dışavurum formu olarak değerlendirilmesine ise, onun bir biçimini oluşturduğu konuşmanın işlevleriyle başlamak yararlı olacaktır. Bilindiği gibi, “konuşma” eylemi diğer işlev ve biçimlerinin yanı sıra artistik veya sanatsal olabilir ki, biz konuşanlar ve dinleyenler olarak, konuşma anında, kelimelerin takip edebildiğimiz ima ettikleri anlamlar ve sihirli bir biçimde tedai ettirdikleri imajlar bunu oluşturur. Bu konuşanla dinleyenin anlamı üzerinde anlaşılmuş ortak kodlar veya referans noktalarına yaptıkları göndermeler ve bunların icrası esnasında akla getirmek veya duyurmak yahut dış vurmak istedikleri duygu ve düşüncelerin iletiminde seçilen sözcüğün “kelime rengi”, “anlam zenginliği”, “ses tonu” ve “imaj yükü” başta olmak üzere bütün bu özelliklerin tedai ettirdikleri özel ve genel bağlamların, durumsal bağlamla (situational context) bir aradalığı,⁹ anlam bakımından uyum ve uygunluğu şiirin yanı sıra çoğunlukla şiirsel bir karaktere haiz argonun da sanatsal bir konuşma biçimi oluşunun kaynağıdır.

Bu bağlamda argonun küçük gruplarda yüz yüze iletişim ve etkileşim ortamlarında, grup kimliğini oluşturucu ve dışa vurucu, kişiler arasındaki ilişkilerde “buzları kırıcı” (ice breaker), samimiyet arttırıcı veya yapıcı (intimacy maker), işlevleriyle günlük konuşmanın akış ve biçimine göre kolayca şekillenen esnek yapısal özelliklerinden kaynaklanan nedenlerle bireyin diğer bireylerle olan sosyal ilişkilerinde yaratıcılığını ortaya koyabileceği ve buna dayalı

⁷ Türk halk kültüründe jargon olmakla birlikte yukarıda verdiğimiz ayırımın dikkate alınmaması nedeniyle “hırsız argosu, talebe argosu, asker argosu, artist argosu, umumhane argosu” (Devellioğlu 1955: 4) gibi yanlış tasniflerin yapıldığı görülmektedir.

⁸ F. Devellioğlu’nun (1955: 23) tespitlerine göre bugün yazılı edebiyat dilimizde yaygın olarak kullanılan “sabahçı, akşamcı” kelimelerinin bile kaynağı argodur.

⁹ Bu durum bütün sözlü edebiyat metinlerinin icra bağlamına has ikincil bir anlam içermelerine neden olur. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Honko 1985).

bir iletişim gerçekleştirebileceği “sözel bir sanat” (verbal art) biçimi (Bauman 1977) olduğu söylenebilir. Konuşmanın bu sanatsal işlevi, bir anlamda halk dili ve folklorun bütün sözlü türlerinin kökenidir (Borland 1990: 38) denilebilir.

Genel anlamda, konuşmalık türlerin icrası esnasında da, anlatıcı veya konuşmakta olan kişi, konuşmasını sürdürdüğü ses ve dil kullanım biçiminden “ciddi, şaka” veya “normal” gibi temel referanslarla dinleyiciye iletişimsel bildirim değişimine ait mesajlar da vermektedir. Bu bir anlamda konuşmacının dinleyiciye, adeta, “konuşmamı söylediğim özel durumuna bağlı olarak yorumla, onu sadece kelimelerin sözlükteki karşılıklarıyla değil onları “ses tonuyla ve biçimiyle” yüklediğim anlamları düşünerek anla” demesinden başka bir şey değildir. Bunu biraz daha açacak olursak, konuşma esnasında yapılan “teşbih, tezat, tekrar, tecâhül-i arif, hüsn-i talil, mübalağa, mecaz, mecaz-ı mürsel, telmih, istiare, teşhis, intak, tevriye, tariz, nida, kinaye vs.” sözel sanatsal uygulamaların kullanılması ve bu kullanımların dinleyiciye duyurulması söz konusudur. Bu durumun tespiti, performansın “yorumcul bir çerçeve” (interpretative frame) oluşturduğunu, gösterir ve mesajların bu yorumcul çerçeve içinde iletilip anlaşıldığını ortaya koyar. Performansa bağlı bu yorumcul çerçevenin karşıtı olarak en azından bir başka çerçeve, kelime ve cümlelerin mecazdan ve diğer sözel sanatsal uygulamalardan tamamen uzak ve harfî harfîne sözlükteki anlamlarıyla oluşan “sözlüksel” veya “gerçek anlamsal çerçeve” (literal frame)dir.¹⁰

Sonuç olarak, argo da, sanatın bütün formları gibi ancak kendine has yorumcul çerçevesi içinde anlamlı ve işlevsel olabilen bir sözel sanat olarak oldukça kompleks bir dil mekanizmasının ürünü ve yaygın olarak cins isimleri sıfatlardan türetme, kelimeleri başka kelimelerin yerine kullanma, arkaik kelimelerden yararlanma, yabancı dillerden kelime veya ekler kullanma, standart yazı ve konuşma dilindeki kelimeleri çeşitli şekillerde bozarak veya yeni anlamlar yükleyerek ve özellikle de ifadeye renk, abartı, mizah ve ince bir alay çeşnisi (Devellioğlu 1955) kullanmak suretiyle gerçekleştirilen, içinde yaratıldığı sosyal zemini ve zihniyeti yansıtır dışa vuran çoklu işlevsel bir yapıya sahip bir türdür ve gerek birey ve gerekse sosyal grup bazında sözlü edebi yaratıcılığın en zengin kaynaklarından birisidir.

¹⁰ Burada yüklenen anlam itibarıdır. Bu tür bir çerçevenin “mutlak” anlamda olamayacağı tartışması için bkz. (Burns 1972 ve Goffman 1974).

KAYNAKÇA

- Abrahams, Roger. 1970. **Deep Down in the Jungle**. Chicago: Aldine Publishing Co.
- Abrahams, Roger. 1983. **The Man of Words in the West Indies: Performance and the Emergence of Creole Culture**. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Bateson, Gregory. 1972. **Steps to an Ecology of Mind**. New York: Ballantine.
- Bauman, Richard. 1977. **Verbal Art as Performance**. Prospect Heights, Illinois: Waveland Press Inc.
- Bauman, Richard. 1992. (ed.) **Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments: A Communications-centered Handbook**. New York: Oxford University Press.
- Bauman, R. ve J. Sherzer. 1974. (eds.) **Explorations in the Ethnography of Speaking**. New York: Cambridge University Press.
- Ben-Amos, Dan. 1971. "Toward a Definition of Folklore in Context" **Journal of American Folklore**, C.84, S. s.
- Borland, K. ve J. Livesay. 1990. "Folk Speech" **The Emergence of Folklore in Everyday Life**. (Ed. G. Schoemaker), Indiana, Bloomington: Trickster Press, s.37-49.
- Burns, A. Thomas. 1990. "Folkloristics: A Conception of Theory." **Folk Groups and Folklore Genres**. (ed.) E. Oring, s.1-20. Logan: Utah State University Press.
- Çobanoğlu, Özkul. 1998. "Sosyal Hayatta Eskimeyen Bir Sözel Araç Olarak Atasözleri ve İcra Bağlamında Derlenmelerinin Gerekliliği." **Bir-Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi: Prof. Dr. Kemâl Eraslan Armağanı Özel Sayısı**, S 9, s. 14-16.
- Çobanoğlu, Özkul. 1999. **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Devellioğlu, Ferit. 1955. **Türk Argosu**. Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi.
- Dundes, Alan. 1964a. "Texture, Text and Context." **Southern Folklore Quarterly**, S.28, s.251-265.
- Dundes, Alan. 1977. "Who are the Folk?" **Frontiers of Folklore**, (ed. W. Bascom), Boulder: Westview Press for the AAAS, s.17-35.
- Gans, J. Herbert. 1974. **Popular Culture and High Culture**. New York: Basic Books.
- Goffman, Erving. 1974. **Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience**. New York: Harper Colophon.
- Hatiboğlu, Vecihe. 1972. **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**. Ankara: TDK Yayınları.
- Honko, Lauri. 1985. "Empty Texts, Full Meanings: On Transfformal Meaning in Folklore." **Journal of Folklore Research** S. 22, s.37-44.
- İzbul, Yalçın. 1982. "Kültür Antropolojisinin Folklore Bakış Açısı." **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C. I, Ankara: G.Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, s. 145-153.
- Ong, Walter. 1995. (çev. S.P. Banon) **Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözüün Teknolojileşmesi**. İstanbul: Metis yayınları.
- Richmond, W. Edson. 1972. "Folk Speech." **Folklore and Folklife**. (ed. R. M. Dorson). Chicago: The University of Chicago Press. s. 145-157.
- Ülgener, Sabri. 1983. **Zihniyet Aydınlar ve İzm'ler**. Ankara: Mayaş Yayınları.